

บทที่ 5

ฌ็อง ฌากส์ รูสโซ

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

ค.ศ. 1712-1778

เสถียร หอมขจร เรียบเรียง

1. ความนำ

สำหรับผู้ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองเมื่อก้าวถึงสัญญาประชาคม เป็นการยากที่จะละเว้นไม่พูดถึงสัญญาประชาคม ตามแนวความคิดของรูสโซ นักปราชญ์ทางการเมืองชาวฝรั่งเศส ซึ่งมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 บรรดานักปราชญ์ทางการเมืองในสมัยเดียวกัน กล่าวกันว่า รูสโซเป็นนักคิดที่มีชื่อเสียงเด่นและเป็นที่ยกย่องกันมากในอดีตจนกระทั่งในสมัยปัจจุบัน ความคิดของรูสโซซึ่งเขาได้พรรณนาอัตชีวประวัติส่วนตัวไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งที่ชื่อว่า คำสารภาพ (Confessions) แล้วนั้น จะเห็นว่าชีวิตของรูสโซยังคงเป็นเรื่องที่น่าประทับใจแก่คนรุ่นหลังอยู่มากไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นความยากจนข้นแค้นลำเค็ญในวัยเด็ก ความผิดหวังในชีวิตอย่างแสนสาหัสในเวลาต่อมา สิ่งเหล่านี้หาได้ทำลายชีวิตของรูสโซให้จมดิ่งหาค่าอะไรไม่ได้ ตรงกันข้ามกับเป็นปัจจัยหล่อหลอมให้รูสโซได้คิดตรองอย่างลึกลับแล้วเสนอความคิดให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษากันในลักษณะที่แหลมคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือสัญญาประชาคมนั้น ได้มีส่วนปลุกเร้าให้ชนชั้นกลางของฝรั่งเศสได้เรียกร้องสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมืองซึ่งสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่ดำเนินอยู่ในหลายประเทศในปัจจุบัน

2. ชีวิตและผลงาน

รูสโซเป็นนักปราชญ์ทางการเมืองผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เกิดที่เจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1712 อันที่จริงต้นตระกูลของรูสโซเป็นชาวฝรั่งเศส แต่ที่ต้องอพยพไปตั้งถิ่นฐานที่นครเจนีวาก็เพราะความแตกแยกทางศาสนาซึ่งครอบครัวของรูสโซนับถือคริสตศาสนานิกายคาลวิน (Calvinism) บิดาคืออิชซัค รูสโซ (Issac Rousseau) มีอาชีพเป็นช่างทำนาฬิกา มารดาถึงแก่กรรมตั้งแต่รูสโซยังเล็ก เมื่ออายุได้ 10 ขวบ บิดาก็ได้หนีไปจากนครเจนีวา เพราะเกิดการทะเลาะวิวาทกับบุคคลคนหนึ่ง รูสโซจึงได้รับอุปการะจากลุง ซึ่งได้ส่งไปเรียนหนังสือแต่เขาก็เรียนอยู่ได้เพียง 2 ปี ก็ออกจากโรงเรียนมาหางานทำ กล่าวกันว่ารูสโซมีนิสัยชอบโกหกและลักเล็กขโมยน้อยเอาแต่ใจตัวเองจึงอยู่กับใครไม่ค่อยจะได้นาน อายุ 16 ปีหนีจากเจนีวาไปฝรั่งเศสใช้ชีวิตแบบร่อนเร่พเนจรไปไม่แตกต่างไปจากคนจรจัดเท่าใดนัก เป็น

เวลานานเกือบ 14 ปี ซึ่งช่วงนี้รุสโซว์มีโอกาสได้คุ้นเคยกับมาตามเดอวารังส์ (Madame de Warens) ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้อุปการะและให้ที่พักพิงแก่รุสโซว์ และทำให้เขามีโอกาสได้ศึกษา งานเขียนของบรรดานักปราชญ์ทั้งหลายโดยเฉพาะหนังสืออุตมรัฐของเพลโต

รุสโซว์เป็นคนที่มีความทะเยอทะยานอยากจะมีชื่อเสียง โดยการเขียนบทละครอุปการะและสร้างระบบโน้ตดนตรีแบบใหม่ซึ่งเขามีพรสวรรค์ในทางนี้อยู่บ้าง แต่ความพยายามนี้ก็ไม่ได้ประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวัง การทำงานของเขาจึงวนเวียนอยู่กับงานประเภทเสมียน ซึ่งเขาเองก็ไม่ค่อยจะชอบนัก และที่นับได้ว่าพอจะมีหน้ามีตาก็คือ การไปทำงานที่สถานทูตฝรั่งเศส ประจำกรุงเวนิซ แต่ก็อยู่ได้เพียง 1 ปีก็ต้องหนีกลับฝรั่งเศสเพราะไปทะเลาะกับเอกอัครราชทูตเข้า จากความผิดหวังในชีวิตหลายด้านจนทำให้รุสโซว์รู้สึกตนเองว่าได้รับการปฏิเสธจากสังคมในที่สุดก็ต้องหนีไปใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่กับหมู่ชนชั้นต่ำ และได้รู้จักกับ เดเรซ เลอวาซเซอร์ (Therese Levasseur) กล่าวกันว่าเธอเป็นผู้ไม่รู้อะไรหนังสือและหยาบช้ำ แต่รุสโซว์ก็มีบุตรกับเธอ 5 คน ซึ่งทุกคนรุสโซว์ส่งไปอยู่สถานเลี้ยงเด็กกำพร้าของรัฐ เป็นที่น่าแปลกอยู่เหมือนกัน หากพิจารณาวิถีชีวิตของรุสโซว์ตามที่กล่าวแล้ว จนบางท่านถึงกับสรุปว่า เพราะความผิดหวังอย่างรุนแรงนี่เองที่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจให้รุสโซว์ได้สร้างผลงานอันยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา

ปี ค.ศ. 1749 บัณฑิตสถานแห่งดีจง (The Academy of Dijon) ได้จัดประกวดเรียงความตอบกระทู้เรื่อง “ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และศิลปะที่มีส่วนทำให้ศีลธรรมเสื่อมลงหรือบริสุทธิ์ขึ้น” (Has the progress of the Sciences and the arts contributed to corrupt or purify Morals ?) ซึ่งเรื่องนี้ผู้จัดคงมีเจตนาที่จะส่งเสริมให้ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์เป็นที่แพร่หลาย รุสโซว์ได้เขียนเรียงความส่งเข้าประกวดและได้รับรางวัลที่หนึ่ง ชื่อว่าบทความว่าด้วยผลทางศีลธรรมของศิลปะและวิทยาศาสตร์ (A Discourse on the Moral Effects of the Arts and Sciences) ซึ่งเป็นการเสนอทัศนะในเชิงปฏิเสธเป็นทำนองว่าความเจริญก้าวหน้าทางด้านศิลปะและวิทยาศาสตร์ทำให้คนหนีไกลออกไปจากธรรมชาติ มนุษย์ยิ่งไกลธรรมชาติมากเท่าใดยิ่งทำให้ความบริสุทธิ์และคุณงามความดีซึ่งเป็นคุณสมบัติประจำตัวของมนุษย์ลดน้อยถอยลง ส่วนความเจริญทางด้านศิลปะรุสโซว์ชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยมากกว่าจะก่อให้เกิดผลที่ดีงามต่อมนุษย์

ปี ค.ศ. 1745 รุสโซว์ได้เขียนเรียงความเข้าประกวดอีกเรื่องหนึ่ง ชื่อว่า บ่อเกิดหรือสมมุติฐานแห่งความไม่เสมอภาค (The origin of Inequality) เป็นผลงานที่เด่นในเชิงเนื้อหาสาระแต่ไม่ได้รับรางวัล ซึ่งรุสโซว์ได้ชี้ให้เห็นว่าอะไรเป็นสาเหตุแห่งความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในหมู่มนุษย์ คำตอบก็คือระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัวอันเป็นผลิตผลของสังคมการเมืองนั้นแหละเป็นสาเหตุสำคัญ ปี ค.ศ. 1755 รุสโซว์ได้เขียนบทความเรื่องเศรษฐกิจการเมือง (Political Economy) ให้แก่หนังสือชูดอนไซโครปีเดีย

ปี ค.ศ. 1761 เขียนนวนิยายสะท้อนอารมณืชื่อ ลานูแวลล์ เอลัวซ์ (La Nouvelle Heloise) ปี ค.ศ. 1762 พิมพ์หนังสือชื่อสัญญาสังคม(Social Contract)ซึ่งถือว่าเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่สุดของ รุสโซ การกล่าวถึงความคิดทางการเมืองของรุสโซในอันดับต่อไปจะนำมาจากหนังสือเล่มนี้เกือบทั้งหมด และในปีเดียวกันนี้รุสโซได้เขียนหนังสืออีกเล่มหนึ่งคือเอมิล (Emile) ซึ่งเป็นทั้งนวนิยายและข้อเขียนที่โจมตีระบบการศึกษาซึ่งองค์การทางศาสนาเป็นผู้จัดการ หนังสือเล่มนี้รุสโซถูกตอบโต้จากฝ่ายศาสนาจนถึงกับเนรเทศตนเองเพื่อหนีภัยการเมืองไปอยู่ต่างประเทศ จนกระทั่งปี ค.ศ. 1767 กลับไปประเทศฝรั่งเศสอีก รุสโซใช้เวลาส่วนใหญ่ของบั้นปลายชีวิตอยู่ในปารีส และเขียนหนังสือบ้าง เช่น คำสารภาพ (Confessions) ซึ่งกล่าวถึงอดีตชีวิตของเขา บทสนทนา (Dialogues) รัฐธรรมนูญสำหรับคอร์ซิกา (Constitution for Corsica) บทพิจารณาว่าด้วยรัฐบาลโปแลนด์ (Consideration on the Government of Poland) รุสโซถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 1778

3. ลักษณะสำคัญแห่งความคิดของรุสโซ

หากได้ศึกษางานเขียนของรุสโซแล้ว จะเห็นว่ามึลักษณะซับซ้อนคล้ายคลึงกับความเป็นไปของชีวิตจริงของรุสโซ ผลงานของเขาบางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง ดูประหนึ่งว่ารุสโซหาจุดยืนที่แน่นอนไม่ได้ ขณะเดียวกันที่ฝ่ายชื่นชมกับผลงานของรุสโซต่างก็ชี้ให้เห็นว่าเขาเป็นนักปราชญ์ทางการเมืองที่เป็นปากเป็นเสียงให้แก่ปวงชนอย่างแท้จริง ผลงานในส่วนที่เกี่ยวกับเสรีภาพที่ดี ความเสมอภาคของบุคคลที่ดี นับว่าเป็นผลงานที่เด่นและยากที่จะเสนอเหตุผลโต้แย้ง

ในหนังสือสัญญาประชาคมนั้น ถือว่าเป็นผลงานชิ้นสำคัญของรุสโซที่เขาเสนอข้อแก้ไขความบกพร่องหรือความพิกลพิการของระบบสังคมและการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อฐานะและความเป็นอยู่ของประชาชน จะสถาปนาอำนาจทางการเมืองในลักษณะอย่างไรจึงจะก่อให้เกิดความชอบธรรม ชำรงไว้ซึ่งความเสมอภาคและเสรีภาพของบุคคล โดยที่รุสโซเห็นว่าเรื่องของเสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญควบคู่ไปกับความเป็นมนุษย์ ใครก็ตามที่ปฏิเสธเสรีภาพนั้นก็หมายความว่าเขากำลังปฏิเสธความเป็นมนุษย์ “เท่ากับสละสิทธิ์ของมนุษย์ชาติ จะถือว่าการละทิ้งหน้าที่ของมนุษย์ก็ได้ การสละมหาสมบัติเช่นนี้ไม่มีสิ่งใดจะมาชดเชยได้ จัดเป็นการสละที่ฝืนธรรมชาติโดยแท้ การที่มนุษย์ไม่ให้เจตจำนงของตนมีเสรีภาพ ย่อมถือได้ว่าเป็นการขัดต่อศีลธรรม”(1) เพราะฉะนั้นจึงพอจะเห็นได้ว่าแก่นของแนวความคิดของรุสโซนั้นก็คือหลักการว่าด้วยเสรีภาพและความเสมอภาคในหมู่มนุษย์ซึ่งรุสโซอธิบายว่าภายใต้ความบกพร่องหรือความพิกลพิการของระบบการเมืองนั้น จะเป็นปัจจัยสำคัญในการทำลายสิ่งที่ดีได้ว่าเป็นสาระสำคัญแห่งความเป็นมนุษย์นี้เสีย การสูญเสียเสรีภาพบางครั้งมนุษย์เองก็ไม่รู้ตัวเองเสียด้วยซ้ำไป ดังที่รุสโซได้กล่าวไว้ตอนต้นของหนังสือสัญญาประชาคมว่ามนุษย์เกิดมาเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการหรือโซ่ตรวน ใครที่คิดว่าตนเป็นนายคนอื่นแท้ที่จริงนั้นกลับเป็นทาสยิ่งเสียกว่า

รูสโซชี้ให้เห็นว่า เสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมการเมืองได้ถูกทำลายไปโดยระบบการเมืองหรือการใช้อำนาจทางการเมืองนี้เองเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะฉะนั้น หากจะแก้ไขข้อบกพร่องทั้งหลายก็จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องแก้ตรงที่ระบบการเมือง มีสิทธิอะไรที่จะทำให้อันใดหนึ่งจะต้องมีอำนาจเหนืออีกคนหนึ่ง ผู้มีอำนาจมิใช่ว่าจะมีอำนาจเข้มแข็งถึงกับจะวางตนเป็นนายคนอื่นได้ตลอดไป นอกเสียจากว่าเขาจะเปลี่ยนอำนาจของเขาให้กลายเป็นธรรมและทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองรู้สึกว่าการเชื่อฟังนั้นเป็นหน้าที่ คนเราจะมีพันธะที่จะต้องเชื่อฟังก็เฉพาะต่ออำนาจที่ชอบธรรมเท่านั้น อำนาจที่ชอบธรรมเป็นผลมาจากความยินยอมของผู้ใต้ปกครอง การแสดงออกซึ่งความยินยอม รูสโซได้อธิบายไว้ในสังคมที่เกิดจากการทำสัญญาประชาคม ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวเป็นลำดับไป

4. สมมติฐานเบื้องต้น

รูสโซได้ตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และการเกิดสังคมการเมืองไว้ในลักษณะที่ว่า แรกเริ่มเดิมทีนั้นมนุษย์เกิดมาไม่ได้อยู่กับเป็นกลุ่มเป็นสังคมอย่างที่เราระบุพบเห็นในปัจจุบันนี้ หากแต่อยู่กันกระจัดกระจาย ต่างคนต่างอยู่ ประเด็นที่น่าจะพิจารณาก็คือในเมื่อมนุษย์ไม่ได้มีความสัมพันธ์ต่อกันแล้ว ลูกหลานจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เรื่องนี้รูสโซอธิบายว่าครอบครัวเป็นสังคมโดยธรรมชาติของมนุษย์ “ผู้เป็นบุตรจะคงมีความผูกพันอยู่กับบิดาก็ตราบนานเท่าที่เขาจำเป็นต้องอาศัยบิดาในการดำรงชีวิต พอบุตรหมดความจำเป็นดังกล่าว ความผูกพันตามธรรมชาติระหว่างบุตรกับบิดาก็เป็นอันขาดสะบั้นลง...”⁽²⁾ เมื่อหมดความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยต่อกัน มนุษย์ก็มีฐานะเปลี่ยนไปเป็นอิสระ ดำเนินชีวิตในลักษณะต่างคนต่างอยู่ต่อไป ดูไปก็มีลักษณะไม่แตกต่างไปจากสัตว์บางประเภทนั่นเอง

ในสภาพธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์ก็ดำเนินไปตามสัญชาตญาณเหมือนกับสัตว์เดรัจฉานทั้งหมด แต่สัญชาตญาณหรือคุณสมบัติประจำตัวที่มีลักษณะเด่นของมนุษย์มี 2 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก มนุษย์มีความต้องการที่จะรักษาชีวิตตน มนุษย์จะกระทำอะไรก็ได้ที่จะให้ตนเองปลอดภัย

ประการที่สอง มนุษย์มีความรู้สึกเมตตาสงสารเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความมีเมตตาต่อกันนี้ช่วยให้มนุษย์ไม่ทำร้ายคนอื่นเพียงเพื่ออยากจะทำร้ายเพื่อความสนุกคะนองเท่านั้น

คุณสมบัติทั้งสองประการเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เป็นปัจจัยในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน เพราะฉะนั้นพอจะอธิบายได้ว่าการกระทำอะไรของมนุษย์จึงเป็นการที่ให้ตนเองปลอดภัยขณะเดียวกันก็มีความเมตตาปรานีต่อผู้อื่น

5. สภาวะธรรมชาติ

สภาวะธรรมชาติ รุสโซเชื่อว่า เป็นสภาวะที่มีแต่สันติภาพเพราะมนุษย์มีความเมตตาต่อกัน อันเป็นคุณงามความดีที่ช่วยเสริมสร้างสันติภาพ ลักษณะที่เด่นชัดของสภาพธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง ก็คือมนุษย์มีเสรีภาพที่แท้จริงหรือสมบูรณ์แบบ คือไม่ต้องขึ้นอยู่กับผู้ใด อยากจะกระทำอะไรก็ได้ ตามใจปรารถนาและผลกำลังที่จะเอื้ออำนวยให้ นอกจากนี้มนุษย์ยังมีความเสมอภาคกันอย่าง แท้จริง ไม่มีนาย ไม่มีทาส ความไม่เท่าเทียมในสภาวะธรรมชาติอาจจะมึน้าง เช่น อายุ เพศ ผละ กำลัง ความสามารถของสติปัญญา เหล่านี้เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก็ไม่มีลักษณะสำคัญพอที่จะบั่นทอน ความเสมอภาคของบุคคล “ความแตกต่างในเรื่องผละกำลัง มันแทบจะไม่มี ความหมายแต่อย่างใด เพราะเหตุว่ามนุษย์ไม่มีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น สภาพธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้ทำให้คน ๑ หนึ่งมีสิทธิที่จะปกครองคนอื่น”⁽³⁾ กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่ารุสโซได้วาดภาพสภาพธรรมชาติไว้ ในลักษณะที่น่ารื่นรมย์พอสมควร

6. การเกิดสังคมการเมือง

สภาพธรรมชาติที่รุสโซพรรณนาไว้ก็ดูเป็นสภาพที่น่าอยู่พอสมควร แต่มนุษย์จะอยู่ใน สภาพเช่นนั้นต่อไปอีกไม่ได้ เพราะว่าเมื่อเวลาผ่านไป สภาพเหตุการณ์มันบังคับให้แต่ละคนต้อง เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป หากมนุษย์ไม่ปรับตัวหรือไม่ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ในที่สุดมนุษย์จะถึงแก่ความพินาศและสูญพันธุ์ ไปเหมือนกับสัตว์บางประเภท เหตุผลอีกประการหนึ่งที่รุสโซกล่าวอ้างที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิด สังคมการเมืองก็คือคุณสมบัติประจำตัวหรือจะเรียกว่าสันดานหรือสัญชาตญาณของมนุษย์เองก็ว่า ได้ คือมนุษย์มีความต้องการความสมบูรณ์ การมีชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวนั้นย่อมจะหาความสมบูรณ์ ได้ยาก ความต้องการความสมบูรณ์นี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการหรืออยากได้มากกว่าสันติภาพ แม้ว่าต่างคนต่างอยู่ตามสภาพธรรมชาติมีสันติภาพ ความเสมอภาค และเสรีภาพอย่างบริบูรณ์ก็ ตาม แต่สิ่งเหล่านี้มนุษย์ปรารถนาเป็นอันดับรองจากความสมบูรณ์ การที่มนุษย์ต้องการเช่นนี้ เป็นเรื่องที่จะใช้เหตุผลมาอธิบายไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เอง รุสโซอธิบายว่า ความสมบูรณ์มนุษย์หาได้จากการร่วมมือหรือการพึ่งพิงบุคคลอื่นเท่านั้น เพราะ ฉะนั้น การเกิดสังคมจึงเป็นผลมาจากสัญชาตญาณของมนุษย์ที่ต้องการความสมบูรณ์นั่นเอง

7. ผลิตผลของสังคมการเมือง

รุสโซได้ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่สังคมการเมืองได้ก่อให้เกิดขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งด้านดี และไม่ดีในขณะเดียวกัน สิ่งที่สังคมได้ก่อให้เกิดขึ้นในด้านที่ไม่ดีนั้น ก็คือการเกิดระบบกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สินส่วนตัว ได้นำไปสู่ความไม่เสมอภาคในหมู่มนุษย์ ซึ่งรุสโซเรียกว่า เป็นความไม่เสมอภาคทางการเมืองหรือความไม่เสมอภาคทางจิตใจ ตัวอย่างที่พอจะเห็นได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง

ความรวย ความจน มีเกียรติ ไร้เกียรติ เกิดอภิสิทธิ์ชน สามัญชน เหล่านี้เป็นต้น ผลผลิตแห่งความไม่เสมอภาคทางการเมืองจะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในสังคมการเมืองสมัยใหม่

นอกจากนี้ สถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวยังก่อให้เกิดความวุ่นวายและความทุกข์ยากต่าง ๆ อันเป็นผลจากการเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการต่อสู้แข่งขัน ความเห็นแก่ตัว ความอิจฉาริษยากก็เพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่ความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ก็ลดน้อยถอยลง การแสวงหาอำนาจเพื่อคุ้มครองกรรมสิทธิ์ส่วนตัวก็นับว่าจำเป็น ในที่สุดการต่อสู้โดยใช้กำลังเพื่อช่วงชิงและรักษาผลประโยชน์ย่อมเป็นภาวะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพดังที่กล่าวนี้แหละที่รุสโซเรียกว่าเป็นสภาวะแห่งสงคราม ซึ่งได้ทำลายคุณงามความดี ความบริสุทธิ์ของมนุษย์ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ

เมื่อผลผลิตของสังคมการเมืองเป็นเช่นนี้ จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไรกันดี จะหนีออกจากสังคมนุสโซเองก็ไม่สนับสนุนโดยเขาให้เหตุผลว่า สภาวะธรรมชาติที่เขาได้พรรณาวัวนั้นเป็นแต่เพียงสมมุติฐานที่เขาตั้งขึ้นมา มันอาจจะเคยมีอยู่จริงหรือไม่เคยมีมาก่อนเลยก็เป็นได้ อีกประการหนึ่งมนุษย์ทั้งหลายก็คุ้นเคยกับการดำรงชีวิตในสังคม การเปลี่ยนสภาพจากการดำเนินชีวิตในสังคมไปเป็นแบบต่างคนต่างอยู่โดดเดี่ยว มนุษย์อาจจะไม่สามารถรักษาชีวิตรอดปลอดภัยเพราะคุ้นเคยแต่การมีชีวิตแบบต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม รุสโซได้เสนอข้อยุติว่า แม้สังคมจะก่อให้เกิดผลในลักษณะเลวร้ายแก่มนุษย์ดังที่กล่าวแล้วก็ตาม แต่เมื่อได้เปรียบเทียบผลดีผลเสียแล้ว การมีชีวิตในสังคมนั้น มีลักษณะหลายอย่างที่ดีกว่าการดำรงชีวิตอยู่แบบธรรมชาติ สังคมการเมืองได้มีส่วนทำลายความบริสุทธิ์และความดีงามของมนุษย์ก็จริง แต่สิ่งที่มีมนุษย์ได้รับผลตอบแทนกับคุณงามความดีที่เสียไปก็คือ ความสมบูรณ์ทางจิตใจ ซึ่งหมายถึง “มนุษย์ก็ต้องเอาความยุติธรรมเข้ากำกับความประพฤติของตนแทนสัญชาติญาณ ทำให้การกระทำของมนุษย์มีศีลธรรมขึ้นผิดกับในสมัยที่มนุษย์ต่างคนต่างอยู่ตามธรรมชาติ การอยู่กันเป็นบ้านเมืองทำให้มนุษย์ต้องคำนึงถึงหน้าที่แทนที่จะปล่อยตัวตามแรงกระตุ้นของร่างกายมนุษย์ ซึ่งสมัยก่อนเคยนึกถึงแต่ตัวเองฝ่ายเดียว จำใจต้องกระทำการใด ๆ ไปตามหลักใหม่ ต้องคิดหาเหตุผลก่อนที่จะลงมือทำอะไรตามแรงดันของสันดาน”(4)

สภาวะที่มนุษย์ไม่สามารถทำอะไรได้ตามใจหรือแรงกระตุ้นของร่างกายที่รุสโซเรียกว่ามนุษย์ได้เสรีภาพทางใจอันเป็นลักษณะของการเป็นอิสระจากตัวเอง การทำอะไรก็ตามหากปล่อยตัวตามแรงกระตุ้นของความอยากหรือค้นหาทั้งหลายแล้ว ก็เท่ากับว่ามนุษย์ได้ตกเป็นทาสของตัวเอง เรื่องของเสรีภาพทางใจช่วยทำให้มนุษย์สามารถเป็นนายของตัวเองอย่างแท้จริง นอกจากนี้ผลดีที่ตามมาอีกเมื่อมนุษย์มีฐานะเป็นพลเมืองก็คือ “ความสามารถประจำตัวของเขาได้รับการฝึกจนพัฒนาก้าวหน้าไป ความคิดความอ่านก็กว้างขวางกว่าเดิม ความรู้สึกของเขาก็ละเอียดละไมขึ้น ทั้งจิตใจ

ที่สูงขึ้นด้วย”(5) สิ่งเหล่านี้คือผลที่เกิดขึ้นในด้านดีแก่มนุษย์เมื่อเข้ามาอยู่ในสังคมการเมือง ลักษณะเช่นนี้จะหาไม่ได้ในสภาวะธรรมชาติ

8. ข้อบกพร่องของสังคมการเมืองที่จะต้องแก้ไข

การที่สังคมการเมืองได้ก่อให้เกิดผลทั้งสองด้าน คือ มีทั้งด้านดีและไม่ดีแก่มนุษย์ในขณะเดียวกัน การกลับไปมีชีวิตอยู่แบบสภาพดั้งเดิมก็คงไม่เป็นผลดีแก่มนุษย์ การที่มนุษย์คุ้นเคยกับการมีชีวิตอยู่แบบต้องพึ่งคนอื่นก็ดี การที่เราจะต้องสูญเสียความสมบูรณ์ทางจิตใจก็ดี สิ่งเหล่านี้ทำให้รุสโซซังเห็นว่าการมีชีวิตอยู่ในสังคมการเมืองเป็นชีวิตที่ดีกว่า เพราะฉะนั้น เพื่อให้สังคมการเมืองสามารถอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแก้ไขปัญหาหรือสภาพที่ไม่ดีงามทั้งหลายเหล่านี้ซึ่งผลกระทบต่อมนุษย์ให้หมดสิ้นไป สิ่งสำคัญที่รุสโซซังเห็นว่าควรจะต้องแก้ไขอย่างยิ่งมีอยู่สองประการด้วยกัน คือ ประการแรกเกี่ยวกับเสรีภาพ ประการที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเสมอภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเสรีภาพนั้น รุสโซซังเห็นว่า “สารัตถะของมนุษย์ที่แท้จริงก็คือเสรีภาพ เพราะถ้าปราศจากเสรีภาพแล้ว มนุษย์ก็ไม่ใช่มนุษย์อีกต่อไป เสรีภาพเป็นแก่นของความเป็นมนุษย์ไม่ใช่เหตุผล”(6) ทำไมรุสโซซังจึงกล่าวเช่นนี้ เหตุผลก็มีอยู่ว่า “การปฏิเสธเสรีภาพของตัวเองก็คือการปฏิเสธสิทธิของตนเองในการที่จะแยกแยะระหว่างสิ่งที่ผิดและสิ่งที่ถูก”(7)

ในส่วนที่เกี่ยวกับความเสมอภาคที่จะต้องพิจารณาควบคู่กันไปด้วยก็เพราะ “รุสโซซังเชื่อมั่นอย่างจริงจังว่า เสรีภาพและความเสมอภาคนั้น ย่อมต้องเกี่ยวพันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เราไม่สามารถจะมีและสงวนไว้ซึ่งเสรีภาพโดยไม่คำนึงถึงความเสมอภาค และเราไม่สามารถที่จะสูญเสียเฉพาะความเสมอภาคโดยไม่สูญเสียเสรีภาพของเราไปด้วย”(8) จากที่ได้กล่าวแล้วจึงพอจะเห็นได้ว่าสิ่งที่รุสโซซังเห็นว่าเป็นความบกพร่องของสังคมการเมืองและควรจะต้องแก้ไขก็คือเรื่องของเสรีภาพและความเสมอภาคนั่นเอง การที่รุสโซซังกล่าวว่า มนุษย์ได้สูญเสียเสรีภาพเมื่อเขาได้มาอยู่ในสังคมการเมืองนั้น มีลักษณะเป็นอย่างไรคำอธิบายถึงเรื่องนี้ รุสโซซังได้กล่าวไว้ในตอนแรกของหนังสือสัญญาประชาคมว่า “มนุษย์เกิดมาเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ ใครที่คิดว่าตนเป็นนายคนอื่นที่แท้กลับเป็นทาสเสียยิ่งกว่า”(9) ข้อความนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นไปของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งความเป็นอิสระหรือภาวะที่เป็นเสรีนั้นได้ถูกทำลายหรือรื้อถอนไปส่วนหนึ่งโดยสถาบันการปกครอง และอีกส่วนหนึ่งคือส่วนที่เรียกว่าอารยธรรม ในความหมายที่กว้างนั้นได้ครอบคลุมเรื่องของสถาบันการปกครองด้วย แต่ที่แยกพิจารณาก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับสถาบันการปกครองจะเป็นสิ่งกระทบกับเสรีภาพในลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนโดยไม่ต้องใช้ความคิดอย่างลึกซึ้งอะไรมากมายนัก สำหรับผลของอารยธรรมนั้นดูเป็นเครื่องบั่นทอนเสรีภาพของมนุษย์ในลักษณะที่แฝงเร้น ยากที่คนทั่วไปเห็นได้ชัดเข้าไปกว่านั้นมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่กลับชื่นชมและพึงพอใจกับเครื่องพันธนาการต่าง ๆ เหล่านี้เสียด้วยซ้ำไป อารยธรรมของ

มนุษย์นั้นที่แท้ก็คือโซ่ตรวนที่แฝงไว้ในรูปอื่นดังเช่น กฎหมาย จารีตประเพณี ปทัสถาน ของสังคม เหล่านี้เป็นต้น “รูสโซคิดว่าลักษณะความเป็นทาสแบบนี้คือ อยู่ในตรวนเหล็กซึ่งถูกประดับด้วย มาลัยกรองเป็นลักษณะความเป็นทาสซึ่งโหดร้ายยิ่งกว่าการถูกจองจำเพียงร่างกายมากมายนัก เป็นมาตรการเสริมสภาพเลยทีเดียว เพราะมนุษย์ในสังคมอารยะเป็นทาสที่ถูกจองจำอยู่ในจักรวรรดิแห่งความคิด (the empire of opinion) ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง”⁽¹⁰⁾

ทัศนะเกี่ยวกับความเป็นทาสนั้น รูสโซเห็นว่าเกิดขึ้นแก่ทุกคนไม่ว่าเขาจะมีสถานะทางสังคมอย่างไรก็ตาม “ทั้งผู้กดขี่และถูกกดขี่ต่างก็อยู่ในเครื่องพันธนาการเช่นกัน ผู้ซึ่งคิดว่าตนเองเป็นนายเป็นเจ้าคนอื่นนั้น แท้จริงแล้วมีสภาพของการเป็นทาสมากกว่าเสียอีก พวกเขาต้องฟังพาดูภัยกัน และต่างก็อาศัยกัน และต่างก็ตกอยู่ในหลุมพรางของกันและกัน”⁽¹¹⁾ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตราบไคที่มนุษย์ยังต้องฟังพาดูภัยคนอื่นเขาก็ไม่สามารถดำรงตนอยู่ได้โดยอิสระ นั่นก็คือเสริมภาพของมนุษย์ได้ถูกบั่นทอนลงแล้ว ยิ่งไปกว่านี้รูสโซยังเห็นว่า “มนุษย์ไม่มีเสรีภาพถ้าเขาพยายามทำอะไรอยู่ เพียงเพราะผู้อื่นคิดหวังที่จะให้เขาทำ หรือเพียงเพราะเขาเองอยากจะทำหน้าผู้อื่นไปในกิจการเดียวกัน มนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์บางคนเป็นทาสของคนอื่น และทั้งหมดเป็นทาสของความรู้สึกนึกคิด”⁽¹²⁾

กล่าวโดยสรุป เรื่องของเสรีภาพที่รูสโซชี้ให้เห็นนั้นมีขอบเขตกว้างขวางและลึกซึ้ง โซ่ตรวนที่ผูกมัดมนุษย์นั้นมีทั้งรูปแบบเพื่อจองจำร่างกาย เห็นได้จากตัวบทกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและข้อบังคับของสังคม รวมไปถึงรูปแบบที่จองจำความรู้สึกของมนุษย์เองอันเกิดจากที่มนุษย์ต้องฟังพาดู และขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของคนอื่นอยู่ตลอดเวลา จนไม่สามารถทำอะไรได้ตามเจตจำนงที่แท้จริงของตน ภาวะที่มนุษย์ถูกจองจำดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ นับว่าเป็นข้อบกพร่องของสังคมประการแรกที่จะต้องแก้ไขให้มนุษย์ได้มีเสรีภาพดังแต่ก่อนที่เข้ามาสู่สังคมการเมือง

สำหรับข้อบกพร่องประการต่อมาก็คือ ความเสมอภาคซึ่งรูสโซเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับเสรีภาพอย่างใกล้ชิด ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า รูสโซได้พูดถึงความไม่เสมอภาคในหมู่มนุษย์ในหนังสือ “ปฐมเหตุแห่งความไม่เสมอภาค” ในหมู่มนุษย์ซึ่งเขาเรียกว่าความไม่เสมอภาคทางการเมือง หรือความไม่เสมอภาคทางจิตใจ ในสังคมอารยะนั้นได้มีส่วนทำให้ฐานะของบุคคลที่เคยเท่าเทียมกันอยู่แล้วโดยธรรมชาติต้องเปลี่ยนไป เห็นได้จากเกียรตินิยมชื่อเสียง ทรัพย์สินสมบัติรวมถึงสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกันในด้านอื่น ๆ ด้วย ตราบใดที่มนุษย์มีฐานะไม่เท่าเทียมกันแล้ว การที่จะสถาปนาเสรีภาพให้เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์นั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่ได้เอาเลยทีเดียวเพราะเสรีภาพจะคงอยู่ไม่ได้ถ้าหากว่าไร้เสียซึ่งความเสมอภาค ด้วยเหตุนี้รูสโซจึงได้เสนอวิธีการที่จะแก้ไขความไม่เท่าเทียมกันในหมู่มนุษย์อันเป็นผลผลิตของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งรูสโซเชื่อว่า “ถ้าหาก

มนุษย์นั้นได้สร้างรูปแบบของสังคมของเขาเสียใหม่ให้ถูกต้อง เปรียบพร้อมไปด้วยการวางแผนที่ดี กฎหมายที่เป็นธรรม และสถาบันการเมืองที่สะท้อนความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกในสังคม”(13) รุสโซจะสร้างสังคมการเมืองขึ้นมาให้มีลักษณะอย่างไร มนุษย์เราจึงจะมีเสรีภาพและความเสมอภาคได้อีก สังคมที่มีพื้นฐานมาจากสัญญาประชาคมนั้นเองคือคำตอบ

9. สัญญาประชาคม

ความคิดเกี่ยวกับสัญญาประชาคมของรุสโซ เป็นเรื่องละเอียดอ่อนมีลักษณะเป็นนามธรรมยากที่จะทำความเข้าใจ โดยที่พันธะสัญญาเป็นเรื่องที่มนุษย์ทำกับมวลมนุษย์ผู้ประสงค์ที่จะก่อตั้งสังคมการเมืองร่วมกัน สัญญานั้นทำขึ้นระหว่างแต่ละคน ฝ่ายหนึ่งกับอีกฝ่ายหนึ่งเป็นกลุ่มอันเกิดจากการรวมกันของแต่ละคนนั้นแหละ เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าคน ๆ หนึ่งจึงมีฐานะทั้งที่เป็นผู้ทำสัญญาและคู่สัญญา ซึ่งหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วก็คือการทำสัญญากับตัวเราเองนั่นเอง การทำสัญญากับตัวเราเองอาจจะไม่เหมือนกับที่เราเข้าใจกันทั่ว ๆ ไป หากแต่มีลักษณะที่ “ผู้เข้าร่วมสัญญาแต่ละคนจะต้องสละสิทธิ์ของตนทั้งหมดให้แก่สังคม เมื่อทุกคนต้องมอบตัวให้แก่สังคมเหมือนกันหมดก็ไม่มีใครมีฐานะดีกว่ากัน ทุกคนเท่าเทียมกันหมด”(14)

การทำสัญญาประชาคมที่มีลักษณะเช่นนี้ ได้ทำให้ผู้เข้าร่วมสัญญาทั้งหมดกลายเป็นบุคคลรวม บุคคลรวมกลายเป็นสิ่งที่มีตัวตน และมีเจตจำนงเป็นของตนเองขึ้นมาเหมือนกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่มีทั้งวิญญาณและร่างกาย ร่างกายหรือตัวตนของบุคคลรวมก็คือมวลสมาชิกทุกคนจิตหรือวิญญาณก็คือเจตจำนงร่วมนั้นก็คือ เจตจำนงของคนทุกคนรวมกันเป็นหนึ่งเดียว บุคคลรวมอาจจะเรียกได้เป็นสังคม ประชาคม ชุมชน ประเทศ หรืออย่างอื่นก็ได้ที่มีลักษณะดังที่กล่าวนี้ ส่วนวิญญาณของบุคคลรวมอาจจะเรียกเป็นอย่างอื่นได้อีก เช่น เจตจำนงของประชาคมของรัฐหรือเจตจำนงทั่วไปก็ได้ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า บุคคลรวมที่เกิดจากสัญญาประชาคม จึงเป็นสังคมการเมืองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย คือ สามารถเจริญเติบโตได้และตายได้เช่นเดียวกัน พฤติกรรมหรือการกระทำของสังคมการเมืองที่เกิดจากสัญญาประชาคมนั้นก็ขึ้นอยู่กับตัวเจตจำนงทั่วไปหรือเจตจำนงของสังคมนั้นนั่นเอง ดังนั้น เจตจำนงทั่วไปจึงเป็นตัวบังคับให้เกิดการกระทำของสังคมการเมือง สังคมจะดำเนินไปในทิศทางใดเจตจำนงทั่วไปเป็นผู้กำหนดทั้งสิ้น

10. เสรีภาพที่เกิดจากสัญญาประชาคม

สังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งสัญญาประชาคม รุสโซเห็นว่าสามารถทำให้บุคคลในฐานะสมาชิกของสังคมนั้นมีเสรีภาพได้ เสรีภาพที่เกิดขึ้นนี้เป็นเสรีภาพอันเกิดจากการออกกฎหมายมาใช้บังคับตัวเอง ซึ่งเป็นเสรีภาพอีกแบบหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากเสรีภาพตามธรรมชาติ เสรีภาพในสังคมการเมืองที่รุสโซกล่าวถึงเป็นเสรีภาพที่มีกฎหมายเป็นขอบเขต กฎหมายจะมีลักษณะอย่างไรถึงจะส่งเสริมเสรีภาพของบุคคล

การกดขี่อันเกิดจากกฎหมายหรือข้อบังคับของสังคม รูสโซเห็นว่าส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับการที่ เราต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่คนอื่นเป็นผู้บัญญัติขึ้นมาเพื่อใช้บังคับตัวเราเองในฐานะผู้จำต้อง เคารพกฎหมาย ไม่มีส่วนรู้เห็นหรือส่วนร่วมในการออกกฎหมายนั้นด้วยเลย ความรู้สึกถูกกดขี่จะยิ่ง เพิ่มขึ้น หากผู้บัญญัติกฎหมายนั้นมีคุณสมบัติของความเลวอยู่ในตัวมากกว่าเราผู้ปฏิบัติตามกฎ หหมาย การขจัดเสียซึ่งความรู้สึกถูกกดขี่จากผลของกฎหมาย ก็มีลักษณะเหมือนกับวิธีการ หนามยอกเอาหนามบ่ง กล่าวคือ เมื่อคนปกครองโดยกฎหมายก็ควรจะให้เขามีส่วนร่วมในการบัญญัติกฎหมายด้วย “เมื่อเรามีส่วนร่วมมากหรือเป็นกฎที่เราเสนอขึ้น เราไม่รู้สึกว่าการกดขี่ที่เรา ถ้าเรามีส่วนร่วมน้อยหรือไม่มีส่วนเลย เราย่อมรู้สึกว่าการกดขี่ที่เรา ถ้าเรามีส่วนร่วมน้อยหรือไม่มี ส่วนเลย เราย่อมรู้สึกว่าการกดขี่ที่บีบคั้นเรามาก ถ้าเราไม่รู้สึกว่าการกดขี่ของสังคมหรือกฎของ รัฐกดขี่เรา เราย่อมรู้สึกยินดีที่ได้ร่วมอยู่ในรัฐยิ่งขึ้นทุกที ฉะนั้น คนจะยินดีอยู่ในรัฐมากขึ้นเมื่อเรามี ส่วนร่วมในการออกกฎหมายมากขึ้น”(15)

กล่าวโดยย่อก็คือ การที่คนเราเคารพกฎหมายที่ตัวเรามีส่วนร่วมในการบัญญัติขึ้น ความรู้สึกที่ว่าตนเองถูกกดขี่ก็เบาบางลง มากไปกว่านั้นการที่เราออกกฎหมายบังคับตัวเราเอง ทำให้คนเรามีเสรีภาพได้ เหตุผลสนับสนุนก็ไม่มีอะไรมาก ก็ในเมื่อคนเราโดยปกติย่อมไม่มีใครที่ อยากร้ายตัวเองให้บาดเจ็บหรือล้มตายไปฉับใจ การออกกฎหมายมาบังคับตัวเอง คนเราคงไม่ เสียสติพอที่จะบัญญัติกฎหมายออกมาเพื่อกดขี่ตัวเองให้ปวดร้าวฉนั้น นี่แหละคือภาวะที่คนยังคงมี เสรีภาพ แม้ว่าจะเป็นเสรีภาพแบบใหม่อีกแบบหนึ่งก็ตาม แต่มันก็สามารถทำให้มนุษย์บรรลุถึงความ สุข และความดีงามอันเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของเขาบางคนอาจจะสงสัยว่าการให้ทุกคนที่เข้าร่วม สัญญาเป็นผู้มีส่วนมีเสียงในการออกกฎหมาย จะดำเนินการอย่างไร เรื่องนี้รูสโซเสนอว่าก็ให้ทุก คนมาประชุมพร้อมกันเพื่อบัญญัติกฎหมายด้วยตนเอง คนใดคนหนึ่งจะขาดหรือให้บุคคลอื่นมาประ ชุมแทนตนนั้นไม่ได้ ในเมื่อเจตจำนงทั่วไปนั่นคือเจตจำนงของคนทุกคน ถ้าขาดคนใดคนหนึ่งย่อมจะ ถือว่าเจตจำนงนั้นเป็นเจตจำนงของมวลสมาชิกหาได้ไม่ การที่ให้ทุกคนมาแสดงเจตจำนงเพื่อบัญญัติกฎหมายเพื่อบังคับใช้ในสังคมนี้เอง กฎหมายของสังคมนั้นจึงเป็นตัวแทนของเจตจำนงของสังคม หรือเจตจำนงทั่วไป เราสามารถเห็นเจตจำนงทั่วไปได้ก็โดยการดูจากกฎหมายที่มวลสมาชิกเป็น ผู้ออกนี่แหละ เพราะฉะนั้น เจตจำนงทั่วไปจึงปรากฏให้เราเห็นได้ในรูปของกฎหมายแต่เพียงอย่าง เดียวเท่านั้น

ปัญหาที่มักจะสงสัยกันมากก็คือ การประชุมเพื่อแสวงหาเจตจำนงร่วมหรือเจตจำนงทั่วไป นั้น อาจจะก่อให้เกิดการขัดแย้งกันได้ ผู้ที่ไม่มีความเห็นและไม่เห็นด้วยกับกฎหมายที่ที่ประชุม ของมวลสมาชิกออกมานั้น เขามีเสรีภาพได้อย่างไร ปัญหาที่รูสโซอธิบายว่า “เมื่อมีการเสนอกฎ หหมายขึ้นมาให้พิจารณานั้น บัจเจกชนในฐานะองค์อธิปัตย์ไม่เคยถูกถามว่าเขาเห็นด้วยหรือไม่เห็น

ด้วยกับร่างกฎหมายนั้น บุคคลแต่ละคนจะต้องถามตัวเองว่าข้อเสนออื่น ๆ สอดคล้องกับเจตจำนงโดยทั่วไปหรือไม่ต่างหาก”(16)

โดยที่เจตจำนงทั่วไป เป็นเจตจำนงร่วมของมวลราษฎรที่แสดงออกเพื่อประโยชน์ของสาธารณชนหรือผลประโยชน์ของคนทุกคน เจตจำนงทั่วไปเป็นสิ่งถูกต้องเสมอ เพราะฉะนั้น ใครก็ตามที่มีความเห็นเป็นอื่นแตกต่างจากเจตจำนงทั่วไป นั้นย่อมหมายถึงว่าเขาได้หลงผิด เพราะเห็นแตกต่างไปจากสิ่งที่ถูกต้องแล้ว เห็นผลประโยชน์ส่วนรวมซึ่งก็เป็นผลประโยชน์ของตนเองด้วยผิดแผกไปในกรณีเช่นนี้รูสโซยืนยันว่า “ใครก็ตามที่ปฏิเสธ ไม่ยอมรับเจตนารมณ์ร่วมจักต้องถูกบังคับให้ยอมรับและปฏิบัติตามโดยสังคมทั้งมวล ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าความเป็นอื่นนอกจากว่าเขาถูกบังคับให้เป็นเสรี”(17) จากที่กล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ความเป็นเสรีนั้นเกิดขึ้นจากการเคารพกฎหมายของสังคมเท่านั้น การปฏิเสธเจตจำนงทั่วไปก็คือ การละเมิดกฎหมาย ซึ่งเรื่องนี้รูสโซเห็นว่าจะปล่อยให้เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะ “การละเมิดกฎหมายนั้นก็เท่ากับการสำคัญตนหรือตั้งตนอยู่เหนือเจตนารมณ์ร่วมซึ่งจะนำไปสู่การทำลายล้างสังคมทั้งหมด การกระทำเช่นนั้นจะปล่อยให้ดำเนินไปไม่ได้เด็ดขาด เพราะผู้หนึ่งกำลัง “ปล้น” เอาเสรีภาพที่มีคุณค่าทางศีลธรรมของมวลชนไป”(18)

11. ความเสมอภาคที่เกิดจากสัญญาประชาคม

ดังได้กล่าวมาบ้างแล้วในตอนต้นเกี่ยวกับเรื่องความไม่เท่าเทียมกันในหมู่มนุษย์ ในสภาวะธรรมชาติซึ่งมนุษย์ยังไม่ได้มารวมกันอยู่ในสังคมการเมืองเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มนุษย์เองก็มีความไม่เท่าเทียมกันโดยธรรมชาติอยู่บ้างประการเหมือนกัน ความแข็งแรงของร่างกาย ความมากน้อยของอายุ ความปราดเปรื่องของสติปัญญา สิ่งเหล่านี้เป็นความไม่เท่าเทียมกันในสภาพดั้งเดิมอย่างไรก็ตาม ความแตกต่างทั้งหลายเหล่านี้ของมนุษย์ยุคก่อนมีสังคมการเมืองหาได้เป็นสาระสำคัญที่จะทำให้มนุษย์คนหนึ่งต้องตกเป็นทาสของอีกคนหนึ่งแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมนุษย์ในสภาวะธรรมชาติอยู่กันอย่างโดดเดี่ยวแล้วความไม่เสมอภาคโดยธรรมชาตินั้นแทบจะไม่มี ความหมายในทางที่จะเป็นอันตรายแก่เสรีภาพของมนุษย์แต่อย่างใด

ครั้นมนุษย์เข้าสู่สังคมการเมืองปรากฏการณ์ของความไม่เสมอภาคอีกแบบหนึ่งก็เกิดขึ้น โดยรูสโซเรียกมันว่าเป็นความไม่เสมอภาคทางการเมือง ภาวะแห่งความไม่เสมอภาคแบบใหม่นี้ได้ส่งผลกระทบต่อฐานะมนุษย์ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ความเลวร้ายของความไม่เสมอภาคทางการเมืองส่งผลกระทบต่อฐานะรุนแรงจนกระทั่งทำให้คน ๆ หนึ่งกลับกลายเป็นทาสของอีกคนหนึ่ง คนที่โชคร้ายตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายไปก็ไม่สามารถจะหาความเป็นไทแก่ตัวเองได้เลย สภาวะแห่งความเลวร้ายทั้งหลายเหล่านี้รูสโซว่าเป็นผลมาจากระบบสังคมและการเมืองนั่นเอง

การแก้ไขข้อบกพร่องเพื่อขจัดสภาพความเลวร้ายให้หมดไปหรือให้เบาบางลง รูสโซก็ได้เสนอแนะไว้ในหนังสือสัญญาประชาคมการก่อตั้งสังคมการเมืองที่อยู่บนพื้นฐานแห่งสัญญานั้น

สามารถก่อให้เกิดความเสมอภาคในระหว่างมวลสมาชิกผู้เข้าร่วมทำสัญญาประชาคม การสร้างพันธะสัญญาร่วมกันเพื่อก่อตั้งสังคมการเมืองถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความเสมอภาคเลยทีเดียว เพราะสมาชิกทุกคนต่างก็ละสิทธิ์ของตนให้แก่ประชาคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันในฐานะที่แต่ละคนเป็นสมาชิกของสังคมที่ดี เป็นผู้ร่วมทำสัญญาประชาคมที่ดี ทุกคนนั้นมีส่วนร่วมเท่า ๆ กัน

ในส่วนของสิทธิ์ที่จะได้รับจากสังคมนั้น ทุกคนก็เสมอภาคกัน นับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย การเป็นเจ้าของเจตจำนงทั่วไป รวมไปถึงการเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย กิจกรรมของสังคมเหล่านี้ สมาชิกผู้เข้าร่วมทำสัญญาทุกคนจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในลักษณะที่เท่าเทียมกัน ในสังคมการเมืองที่เกิดจากสัญญาประชาคม ไม่มีใครที่จะตีโพยตีพายได้ว่าตนนั้นได้ส่วนแบ่งที่ไม่เป็นธรรม เพราะฉะนั้น ความเท่าเทียมกันของมนุษย์จึงเกิดขึ้นได้ในลักษณะดังที่กล่าวแล้ว

หรือถ้าหากจะมองบุคคลที่เข้าร่วมสัญญาในฐานะเป็นพลเมืองก็จะต้องเคารพกฎหมายของสังคมแล้วก็ไม่มียะไรที่จะถือได้ว่าเป็นข้อแตกต่างหรือความไม่เท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายในฐานะราษฎรทุกคนย่อมอยู่ภายใต้รัฐบาลเดียวกัน ขอบเขตอำนาจของรัฐบาลก็คือการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎหมายในฐานะเป็นตัวแทนเจตจำนงทั่วไป เพราะฉะนั้น การที่ทุกคนเคารพกฎหมายก็คือการที่ทุกคนเคารพเจตจำนงทั่วไป ซึ่งทุกคนจะได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน

12. อำนาจอธิปไตย

รูสโซได้กล่าวถึงอำนาจอธิปไตยไว้ว่ามีลักษณะดังนี้

1. อำนาจอธิปไตยเป็นสิ่งที่โอนให้กันไม่ได้ (Inalienable) เหตุผลที่รูสโซอ้างก็คือ อำนาจอธิปไตยหาซื้ออะไรอื่นไกลแท้ที่จริงก็คือการแสดงเจตจำนงทั่วไปนั่นเอง และที่ว่าอำนาจอธิปไตยไม่มีใครสามารถใช้แทนได้นอกจากตัวเขาเอง อำนาจนั้นอาจจะมอบหมายให้คนอื่นใช้แทนได้ แต่เจตจำนงของแต่ละคนมันเป็นสิ่งเฉพาะตัวจึงไม่มีใครใช้แทนกันได้ “โดยเหตุที่อำนาจอธิปไตยมาจากเจตจำนงทั่วไป ซึ่งก็คือเจตจำนงของคนทุกคน ผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะใช้เจตจำนงของเขาได้เหมาะสมที่สุดก็คือตัวเขาเอง เพราะฉะนั้นการใช้อำนาจอธิปไตยอันเป็นสิ่งที่โอนให้กันไม่ได้ เหตุผลข้อนี้ก็เป็นเพียงพอที่”(19) รูสโซไม่เห็นด้วยกับการมีระบบการเลือกผู้แทนราษฎร

2. อำนาจอธิปไตยแบ่งแยกไม่ได้ (Indivisible) สำหรับเหตุผลที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นสิ่งที่โอนให้กันไม่ได้ก็เป็นเหตุผลเดียวกันกับอำนาจอธิปไตยเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ นอกจากนี้อำนาจอธิปไตยยังถือได้ว่าเป็นเจตจำนงทั่วไป ซึ่งเป็นเจตจำนงของประชาชนทุกคนหรือประชาชนบางส่วนก็ได้ที่มุ่งผลประโยชน์ของประชาชนทุกคน

13. เจตจำนงทั่วไป (General Will)

เจตจำนงทั่วไป หมายถึงเจตจำนงที่แสดงออกมีลักษณะ 3 ประการด้วยกัน กล่าวคือ

ประการแรก เจตจำนงทั่วไปคือเจตจำนงของชุมชนหรือของสังคม เมื่อรูสโซกล่าวว่ากฎหมายคือเจตจำนงของชุมชนนั้น เขาหมายความว่ากฎหมายนั้นเป็นเจตจำนงของปัจเจกชนทั้งหมดในฐานะที่เป็นปัจเจกชน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เจตจำนงโดยทั่วไปจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์แต่ละคนคิดด้วยตนเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์อธิปัตย์ เพราะฉะนั้น กลุ่มหรือพรรคการเมืองจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ด้วยกันไม่ได้กับความคิดในเรื่องเจตจำนงทั่วไป

ประการที่สอง เจตจำนงทั่วไปแสดงตนให้ปรากฏออกมาได้ในรูปของกฎหมายเพียงอย่างเดียว และกฎหมายก็ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทั่ว ๆ ไปเท่านั้น

ประการที่สาม เจตจำนงทั่วไปหรือกฎหมายจะต้องใช้ปรับเข้ากับสมาชิกทั้งหมดในสังคม เพราะฉะนั้น ในแง่หนึ่งแล้ว การสร้างสังคมการเมืองก็คือการสร้างเจตจำนงทั่วไปขึ้นมา ส่วนสัญญาประชาคมนั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็คือจุดกำเนิดของกฎหมายทั้งปวงนั่นเอง⁽²⁰⁾

การตัดสินเจตจำนงทั่วไป โดยที่เจตจำนงทั่วไปคือเจตจำนงของชุมชน หากพิจารณาในแง่การตัดสินเจตจำนงทั่วไปก็เป็นเรื่องของความเห็นพ้องต้องกันหรือมติเอกฉันท์ของทุกคนในสังคมหรืออะไรทำนองนี้ แต่การแสวงหามติเอกฉันท์นั้นในความเป็นจริงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากเพราะเกิดเจตจำนงเฉพาะส่วน (will of all) ซึ่งเป็นเจตจำนงที่แสดงออกที่มุ่งไปสู่ผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก มีบ่อยครั้งที่เจตจำนงทั่วไปกับเจตจำนงเฉพาะส่วนเกิดขัดแย้งกัน เพราะฉะนั้น รูสโซจึงเสนอว่าการแสวงหาเจตจำนงทั่วไปบางครั้งการตัดสินโดยเสียงข้างมากก็ถือว่าเป็นการเพียงพอ แต่ต้องเป็นเสียงข้างมากที่มุ่งผลประโยชน์ของคนทุกคน หรือผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

ถ้าให้ความสำคัญแก่เสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ตัดสินเช่นนี้ สิ่งที่น่าพิจารณาต่อไปก็คือว่า ในกรณีที่เกิดเจตจำนงเฉพาะส่วนจะไม่เป็นการกระทบกระเทือนหรือละเมิดสิทธิของฝ่ายข้างน้อยหรืออย่างไร เรื่องนี้รูสโซยืนยันว่า “ไม่มีการขัดแย้งที่แท้จริงอยู่ ฝ่ายข้างน้อยเป็นฝ่ายผิด ผลประโยชน์ของฝ่ายข้างน้อยเป็นเช่นเดียวกับฝ่ายข้างมากเสมอ ถ้าหากฝ่ายข้างน้อยกระทำไปตามทางของตนเองแล้ว ก็จะเป็นการเสียหายแก่ตนเองเท่า ๆ กับฝ่ายข้างมาก นี่ไม่อาจปล่อยให้ทำ ฝ่ายข้างน้อยจะต้องถูกบังคับให้เข้าร่องเข้ารอยเพื่อความสมบูรณ์พูนสุขของตัวเอง ฝ่ายข้างน้อยจะต้องถูกบังคับให้เข้าอยู่กับเสรีภาพ”⁽²¹⁾

กรณีนี้ พอลจะอธิบายเพิ่มเติมได้อีกว่า การที่เจตจำนงทั่วไปเป็นสิ่งที่ผิดพลาดไม่ได้หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ เพราะเป็นเจตจำนงที่แสดงออกเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือผลประโยชน์ของคนทุกคนเป็นหลัก ใครก็ตามหากเขามีความเห็นในเรื่องนั้น ๆ แตกต่างไปจากเจตจำนงทั่วไปก็คือเขาได้หลงผิดไป เพราะตกอยู่ภายใต้ผลประโยชน์ส่วนตัวครอบงำ ซึ่งรูสโซเรียกว่าเกิดเจตจำนงเฉพาะส่วน ในฐานะที่แต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การเชื่อฟังเจตจำนงทั่วไปจึงเป็นสิ่งที่เขาได้รับประโยชน์และมีเสรีภาพอย่างแท้จริง เพราะฉะนั้น ใครก็ตามเห็น

เป็นอื่นและกระทำการอันเป็นการขัดขืนต่อเจตจำนงทั่วไป นอกจากเขาจะหลงผิดแล้วเขายังกำลังจะ
ทำตัวเป็นผู้อยู่เหนือเจตจำนงทั่วไปซึ่งเป็นสิ่งที่จะปล่อยให้เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะฉะนั้น การบังคับให้คน
เชื่อฟังเจตจำนงทั่วไปจึงไม่ใช่เรื่องของการละเมิดสิทธิหรือกดขี่ฝ่ายข้างน้อย แท้ที่จริงก็เป็นการบัง-
คับให้คนที่เห็นผิดมีเสรีภาพนั่นเอง

14. องค์กรณีบัญญัติ

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น การที่รัฐโซเสนอทางออกเพื่อที่จะให้ทุกคนมีเสรีภาพและความ
เสมอภาคกันอย่างแท้จริง คือการทำสัญญาประชาคม ภายใต้สังคมที่เกิดขึ้นหรือมีลักษณะที่ทุกคน
เคารพเชื่อฟังเจตจำนงทั่วไป เป็นสภาวะที่ทุกคนมีเสรีภาพอย่างแท้จริงอันเป็นเสรีภาพอีกลักษณะ
หนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากเสรีภาพแบบเดิมที่มนุษย์เคยมีในสภาวะธรรมชาติ หากพิจารณาอีกแง่หนึ่งจะ
เห็นได้ว่า เสรีภาพแบบใหม่ที่รัฐโซกล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้มี
ส่วนในการบัญญัติกฎหมาย ขณะเดียวกันก็เคารพกฎหมายที่ตนเองเป็นผู้บัญญัติขึ้นมานั้นเอง
เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าอำนาจในการออกกฎหมายเป็นของประชาชนทุกคน หรือถ้าจะกล่าวอีก
นัยหนึ่งก็คือรัฐโซเห็นว่าองค์กรที่ใช้อำนาจนิติบัญญัติก็คือประชาชนทั้งหมด

โดยที่กฎหมายคือข้อบังคับที่เกิดขึ้นจากเจตจำนงทั่วไปของราษฎร การบัญญัติกฎหมายก็
คือการที่ทุกคนไปร่วมกันแสดงเจตจำนงทั่วไป เพราะฉะนั้น การบัญญัติกฎหมายจึงเป็นภาระหน้าที่
ของทุกคนซึ่งไม่อาจจะมอบหมายให้ผู้อื่นผู้ใดไปทำแทนตนได้ พงศ์ง่าย ๆ ก็คือ รัฐโซเสนอให้สภา
ราษฎรซึ่งเป็นที่ประชุมของประชาชนทุกคนเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย การที่ทุกคนทำหน้าที่บัญญัติ
กฎหมายในสภาราษฎรนี้แหละเขาจะเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย เพราะเขาไม่ต้องเชื่อฟังใคร
นอกจากนี้ความเสมอภาคของบุคคลก็เกิดขึ้นในขณะที่เขาอยู่ในสภาราษฎร เพราะแต่ละคนต่างก็มี
ส่วนในเจตจำนงทั่วไปโดยเท่าเทียมกันที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนก็สามารถอธิบายได้ในแง่
นี้ ตามทัศนะของรัฐโซที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนนั้น “เขาถือว่าเป็นจริงเป็นจัง
เขาไม่เห็นด้วยกับการตีปีกว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนแล้วมีคนใช้อำนาจนั้น อย่างหาที่สุดมิ
ได้ในนามของประชาชน การออกกฎหมายแต่ละฉบับ ราษฎรต้องมาร่วมประชุมด้วยจริง ๆ โดยที่
การประชุมอย่างนี้เท่านั้นจึงจักมีอำนาจทางนิติบัญญัติ”⁽²²⁾

กล่าวโดยสรุป รัฐโซเสนอให้มวลประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติเป็นคราว ๆ
ไป ประชาชนมี 2 ฐานะ คือ ประการแรกอยู่ในฐานะเป็นเจ้าของและผู้ใช้อำนาจอธิปไตย
ของรัฐในขณะที่เขาทำหน้าที่ออกกฎหมาย ประการที่ 2 อยู่ในฐานะราษฎร หมายถึงเอกชนแต่ละ
คนเขาจะเป็นบุคคลที่ต้องเคารพกฎหมายของรัฐ การที่อยู่ในฐานะราษฎร ซึ่งจะต้องเคารพ
กฎหมายหาข้ออะไรอื่นไกลแท้ที่จริง ก็คือเขาปฏิบัติตามหรือเชื่อฟังเจตจำนงของตนเอง การที่
มนุษย์ได้ทำอะไรตามเจตจำนงของตนแล้วก็ย่อมไม่มีความรู้สึกที่ตนเองถูกกดขี่ เพราะฉะนั้น

การเคารพกฎหมายบ้านเมืองจึงเป็นการที่ทุกคนต่างก็มีเสรีภาพ พิจารณาดูอีกทีก็ไม่ใช่เรื่องยุ่งยากซับซ้อนถ้ามองในแง่ กฎหมายเป็นเครื่องบันทึกเสรีภาพของมนุษย์ เพราะฉะนั้น “คนที่ถูกปกครองโดยกฎหมายต้องมีส่วนช่วยในการเป็นผู้ออกกฎหมายนั้นด้วย ซึ่งมีส่วนร่วมมากเท่าไรยิ่งดีเท่านั้น”⁽²³⁾ ดังนั้น การที่รัฐโซให้ประชาชนทั้งหมดเป็นผู้บัญญัติกฎหมายด้วยตนเองไม่ต้องมอบหมายให้ใครทำแทนก็ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวนี้

15. ฝ่ายบริหารหรือรัฐบาล

รัฐโซอธิบายว่า ผู้ที่ใช้อำนาจบริหารนี้แหละคือผู้ที่อยู่ในฐานะที่เป็นรัฐบาล ซึ่งก็มีฐานะเพียงแต่เป็นองค์กรที่รับมอบอำนาจอธิปไตยที่เป็นของประชาชนเท่านั้น รัฐโซได้เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจนิติบัญญัติไว้ว่า อำนาจนิติบัญญัติคือเจตจำนงทั่วไปหรือเจตจำนงของสังคม ส่วนอำนาจบริหารเหมือนกับกำลังที่จะทำให้เจตจำนงนั้นเกิดผลที่เป็นจริง อำนาจทั้งสองนี้จะต้องร่วมมือกัน กิจการของรัฐจึงจะดำเนินไปได้ด้วยดี

ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารอุปมาเหมือนกับการกระทำอย่างเสรีใด ๆ ก็ตามจะต้องมีมูลเหตุ 2 ประการเสมอ ประการแรกเป็นมูลเหตุทางใจอันได้แก่เจตจำนงในการกระทำสิ่งนั้น ประการที่สอง ต้องมีมูลเหตุทางกายอันหมายถึงอำนาจในการกระทำโดยทั่วไป พฤติกรรมของมนุษย์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีมูลเหตุทั้งสองนี้เป็นหลัก ถ้ามีอย่างใดอย่างหนึ่งการกระทำไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น คนง่อยเปลี้ยเสียขาแม้แต่เจตจำนงก็ไม่อาจจะเคลื่อนไหวไปไหนได้ เพราะว่าร่างกายไม่เอื้ออำนวย ขณะเดียวกัน คนที่ร่างกายเป็นปกติ แต่ถ้าไม่มีความประสงค์หรือเจตจำนงก็ไม่มีการกระทำเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น คนทั้งสองก็ไม่มี การกระทำ อุทาหรณ์นี้ก็เหมือนกับว่าฝ่ายนิติบัญญัติเป็นเจตจำนง ส่วนฝ่ายบริหารเป็นพลังที่จะทำให้เจตจำนงนั้นเกิดผล

การจัดตั้งรัฐบาล รัฐโซอธิบายว่า รัฐบาลเป็นเพียงคณะบุคคลที่นำเอาเจตจำนงทั่วไปมาปฏิบัติ รัฐบาลไม่ใช่องค์กรอภิปัตย์ การจัดตั้งรัฐบาลเป็นผลจากกฎหมายมิใช่เป็นการทำสัญญา หมายความว่า ที่ประชุมสภาราษฎรจะเห็นสมควรว่าบุคคลใดเป็นผู้ที่เหมาะสมก็มอบให้บุคคลนั้นหรือกลุ่มนั้นไปใช้อำนาจบริหาร การกระทำเช่นนี้ก็เป็น การออกกฎหมายนั่นเอง ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นรัฐบาลจึงเป็นผู้มีฐานะเพิ่มขึ้นอีก คือเป็นทั้งผู้ทรงอำนาจอธิปไตย ผู้ได้ปกครองและเป็น รัฐมนตรีด้วยในคน ๆ เดียวกัน

รูปรัฐบาล การปกครองในทัศนะของรัฐโซอาจจะเป็นได้หลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของการใช้อำนาจบริหาร หมายความว่าผู้ทรงอำนาจอธิปไตยจะมอบอำนาจบริหารให้แก่ใครก็ตามเพียงแค่นี้ก็คือการจัดตั้งรัฐบาล แต่จะเป็นรูปรัฐบาลแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนบุคคลผู้ใช้อำนาจบริหารจำนวนหรือองค์ประกอบของผู้ใช้อำนาจบริหารจึงก่อให้เกิดรูปรัฐบาลแบบต่าง ๆ กล่าวคือ

1. ผู้ทรงอำนาจอธิปไตย มอบอำนาจบริหารให้แก่ประชาชนทั้งหมดหรือประชาชน

ส่วนใหญ่ การปกครองแบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตย

2. ผู้ทรงอำนาจธิปไตยมอบอำนาจบริหารให้อยู่ในความควบคุมของคณะบุคคล ซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคม การปกครองแบบนี้เรียกว่าอภิชนาธิปไตย

3. ผู้ทรงอำนาจธิปไตย มอบอำนาจปกครองหรืออำนาจบริหารให้แก่ เจ้าองค์ใดองค์หนึ่งแล้วให้เจ้าองค์นั้นมอบอำนาจให้คณะบุคคลเป็นผู้ช่วยเหลือพระองค์อีกต่อหนึ่ง การปกครองแบบนี้เรียกว่าราชาธิปไตย

เป็นที่น่าสังเกตว่ารัฐูปการแบบประชาธิปไตยในทัศนะของรุสโซเป็นรูปการปกครองที่ประชาชนทั้งหมดใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหารไปในขณะเดียวกัน ส่วนจะมีปัญหาในการดำเนินงานหรือไม่เป็นคนละเรื่องกัน แต่รุสโซเองก็เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยจะใช้ไม่แต่เฉพาะรัฐที่มีขนาดเล็กที่พอจะมีสถานที่ประชุมกันได้อย่างพร้อมเพรียงกัน ความแตกต่างของคนในสังคมจะต้องมีไม่มากเพื่อว่าการแสวงหาความเห็นชอบร่วมกันจะเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก นอกจากนี้จะต้องมีความพุ่มเฟือยแต่น้อยหรือไม่มีเลย เพราะความพุ่มเฟือยจะทำให้คนเราเสีย คนมั่งมีก็เสียคนเพราะเกิดความโลภและมุ่งกอบโกยผลประโยชน์ คนจนก็กระเสือกกระสนแสวงหาในที่สุดคนกลุ่มหนึ่งจะตกเป็นทาสของอีกกลุ่มหนึ่งและคนทั้งสองกลุ่มจะกลายเป็นศัตรูซึ่งกันและกัน

สำหรับรูปการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย รุสโซมีอยู่สามแบบด้วยกัน แบบแรกเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ คือสังคมแรก ๆ ปกครองกันโดยหัวหน้าครอบครัว หรือผู้อาวุโส แบบที่สองเป็นแบบเลือกตั้ง เกิดขึ้นเมื่อสังคมมนุษย์ถือว่าเงินทองและอำนาจมีความสำคัญมากกว่าวิญญูณ์ แบบที่สามเป็นการสืบทอดอำนาจและทรัพย์สินจากบิดาต่อไปยังบุตรเป็นลักษณะสืบตระกูลแบบที่ดีที่สุด รุสโซเห็นว่าเป็นแบบอภิชนาธิปไตยแบบเลือกตั้ง เพราะคนที่ดีและมีความสามารถมากที่สุดก็สมควรจะได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร

ส่วนรูปการปกครองแบบราชาธิปไตยก็ไม่มีอะไรซับซ้อนเพียงแต่ตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นตำแหน่งที่ตกทอดโดยการสืบสันตติวงศ์เพื่อป้องกันความยุ่งยากที่อาจจะเกิดขึ้นจากการแย่งชิงอำนาจ จึงได้มีการตรากฎหมายพิเศษเพื่อกำหนดผู้ที่เหมาะสมในการที่จะสืบทอดอำนาจในกรณีที่กษัตริย์องค์นั้นสิ้นพระชนม์

16. ความสง่างาม

แนวความคิดทางการเมืองโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการสถาปนาสังคมการเมืองบนพื้นฐานแห่งสัญญาประชาคมเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ที่บูชาเสรีภาพและความเสมอภาคในหมู่มนุษย์เป็นอันมาก แต่การที่จะทำให้สังคมการเมืองในอุดมคติของรุสโซเกิดขึ้นในความเป็นจริงนับว่าเป็นเรื่องยาก เพราะรูปแบบของสังคมการเมืองที่รุสโซเสนอนั้นแท้ที่จริงก็คือลักษณะของการปกครองนครรัฐของกรีกโบราณซึ่งก็คือการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรงนั่นเองข้อเสนอที่จะให้ระบบการตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการยอมรับว่าประชาชนคือที่มาแห่งอำนาจอันยิ่งใหญ่และชอบธรรมในการ

ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองทั้งหลายทั้งปวงนี้เองบางท่านถึงกับยกย่องรูสโซว่าเป็นเจ้าทฤษฎีอำนาจ อธิปไตยเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง ในเรื่องนี้หากจะยกย่องว่ารูสโซเป็นเจ้าของความคิดคงจะต้องได้รับการโต้แย้งเพราะเป็นความคิดนี้มีอยู่ก่อนแล้ว

อย่างไรก็ตาม ความยิ่งใหญ่ของรูสโซน่าจะอยู่ที่เขาสามารถนำเอาความคิดและสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วในอดีตมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ให้เห็นทั่วไปได้ถึงความพิกลพิการของสังคมในยุคสมัยของเขา รวมทั้งความสามารถในการเสนอทางแก้ไขอันเป็นทางออกให้แก่สังคมไว้ในลักษณะที่แหลมคมโดยเฉพาะเกี่ยวกับเสรีภาพและความเสมอภาคในหมู่มนุษย์รูสโซเห็นว่าสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งยวดสำหรับความเป็นมนุษย์นั้นคือการมีเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน สำหรับการมีเสรีภาพทำให้มนุษย์มีโอกาสที่จะเลือกเมื่อเขาเผชิญกับปัญหาความสามารถที่จะเลือกแนวทางที่เห็นว่าเหมาะสมสำหรับตนเองมากที่สุดนี่แหละจะเป็นหนทางที่มนุษย์จะได้ใช้ศักยภาพแห่งความมีเหตุผลอันเป็นความสามารถที่ติดตัวมาอย่างเต็มที่ การตัดสินใจหรือคัดเลือกที่เปิดโอกาสให้คนใช้เหตุผลย่อมจะทำให้เขาได้บรรลุถึงความสุขความดีงามหรือสภาวะแห่งคุณธรรมทั้งปวง ส่วนความเสมอภาคนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง ถ้ามนุษย์ปราศจากเสียซึ่งความเสมอภาคการใช้เสรีภาพของมนุษย์นั้นย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าคน ๆ หนึ่งตกเป็นทาสของอีกคนหนึ่งนั่นหมายถึงว่าเขาได้สูญเสียความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ไปแล้ว เสรีภาพของเขาจึงขึ้นอยู่กับผู้เป็นนายเท่านั้น

รูสโซได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพที่มนุษย์มีเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างบริบูรณ์คือสภาวะธรรมชาติ แต่ครั้งนั้นมนุษย์เปลี่ยนวิถีชีวิตจากสภาพธรรมชาติมาอยู่ในสังคมการเมืองมนุษย์ได้สูญเสียเสรีภาพและความเสมอภาคดั้งเดิมไปที่เลวร้ายมากกว่านั้น บางทีมนุษย์ไม่รู้ตัวตัวเองว่าได้สูญเสียมันไปเสียด้วยซ้ำ สังคมสมัยใหม่ที่อาารยธรรมมนุษย์เจริญขึ้นนั้นรูสโซวิเคราะห์ให้เห็นว่าแท้ที่จริงก็คือเครื่องพันธนาการที่จะจองจำมนุษย์ที่แผ่มาในรูปแบบต่าง ๆ จนมนุษย์เองก็ไม่รู้ตัวและบังเกิดความชื่นชมกับมัน รูสโซเสนอแก้ไขเพื่อจะให้มนุษย์มีเสรีภาพและความเสมอภาคโดยวิธีการสถาปนาสังคมการเมืองบนพื้นฐานแห่งสัญญาประชาคม เสรีภาพที่เกิดขึ้นภายใต้สังคมการเมืองนี้กลับเป็นเสรีภาพอีกแบบหนึ่งซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมในการบัญญัติกฎหมายเพื่อบังคับตัวเอง ส่วนความเสมอภาคนั้นรูสโซอธิบายว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการสถาปนาสังคมการเมือง การมีส่วนร่วมในอำนาจอธิปไตยหรือเจตจำนงทั่วไป รวมไปถึงความเท่าเทียมกันในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐซึ่งจะต้องเชื่อฟังและเคารพกฎหมาย

โดยสรุปสาระสำคัญของมนุษย์ตามความคิดของรูสโซก็คือเรื่องของเสรีภาพและความเสมอภาค สิ่งนี้มีหรือไม่มีเขาเห็นว่าขึ้นอยู่กับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแม้ว่าความคิดของรูสโซจะลึกซึ้งและยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่นั่นก็เป็นเรื่องที่รูสโซหาทางออกให้สังคมในยุค

สมัยของเขาซึ่งก็ยังเป็นเรื่องที่น่าสนใจจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สิ่งที่คุณเรียบเรียงเห็นว่าสำคัญและยิ่งใหญ่กว่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดก็คือการศึกษาความคิดของรุสโซแล้วช่วยให้เกิดสติปัญญาที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงสภาพของปัญหาและแนวทางแก้ไขสังคมเป็นอยู่ในปัจจุบันได้มากน้อยแค่ไหนต่างหาก

เชิงอรรถ

- ¹จินดา จินตเสรี, แปลและเรียบเรียงจาก *สัญญาประชาคมของรุสโซ*, (บริษัท บพิธ จำกัด, 2517), หน้า 31
- ²จินดา จินตเสรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 21
- ³Allen Bloom, “Jean-Jacques Rousseau”, *History of political philosophy*, edited by Leo-Strauss and Joseph Cropsey (Chicago : Rand McNally & Company, 1963), p. 519.
- ⁴จินดา จินตเสรี, อ้างแล้ว, หน้า 50.
- ⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.
- ⁶สมบัติ จันทรวงศ์, “สัญญาประชาคมของรุสโซ”, *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 พฤศจิกายน 2520, หน้า 56.
- ⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.
- ⁸สุรินทร์ พิศสุวรรณ, “ว่าด้วยเสรีภาพ : บทวิเคราะห์หลักการว่าด้วยเสรีภาพในลักษณะที่เป็นแก่นความคิดในปรัชญาการเมืองของรุสโซ, ใน *รัฐศาสตร์*, อ้างแล้ว, หน้า 109.
- ⁹Rousseau, *The Social Contract*, Translated by Maurice Cranston, (Penguin Books, 1975), p. 49.
- ¹⁰สุรินทร์ พิศสุวรรณ, อ้างแล้ว หน้า 99.
- ¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 99-100.
- ¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.
- ¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.
- ¹⁴จินดา จินตเสรี, อ้างแล้ว, หน้า 42.
- ¹⁵ส.ศิริรักษ์, *นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง*. (โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2519), หน้า 173.
- ¹⁶สมบัติ จันทรวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 61.
- ¹⁷สุรินทร์ พิศสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า 126.
- ¹⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 126-127.
- ¹⁹Jean Jacques Rousseau, op.cit., p. 69.
- ²⁰สมบัติ จันทรวงศ์, *รัฐศาสตร์สาร*. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (พฤศจิกายน 2520), หน้า 58-59.
- ²¹เสน่ห์ จามริก (แปล), เรื่องเดิม, หน้า 382.
- ²²ส. ศิวลักษณ์, อ้างแล้ว, หน้า 166-167.
- ²³เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.